

ТАЛАБАЛАРНИНГ БОЛАЛАР БИЛАН ЎЗARO МУНОСАБАТГА КАСБИЙ ПЕДАГОГИК ТАЙЁРГАРЛИКЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШDOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.29.59.048>*Ирисбоева Ёкутхон Утбосаровна**Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институти, мактабгача таълим факультети, мактабгача таълим психологияси ва педагогикаси кафедраси катта ўқитувчиси*

Аннотация. Мақолада мактабгача таълим тизимида тарбиячиларнинг тарбияланувчиларга муносабати ва бўлажак педагогларга болалар билан ўзаро муносабатларни тизимли амалга ошириш кўникмаларини ривожлантириш орқали касбий фаолиятга тайёрлашнинг самарали йўллари келтирилган.

Калит сўзлар: мактабгача таълим ташиқоти, бола, тарбияланувчи, касбий фаолият, компетенция.

Таълим жараёнида ўзаро ҳамкорликни йўлга қўйиш учун болаларда онгли фаолият кўрсатиш кўникмасини таркиб топтириш, уларни мустақил, ижодий фикрлашга ўргатиш алоҳида аҳамиятга эга. Чунки, мактабгача синф болалари мураккаб, рухий инкирозлар вужудга келадиган, юқори кувватга эга бўлган, шижоатли, янгиликка чанқоқ, оламни ўзлаштиришга интилувчан, мустақиллик ва мослашувчанликка мойил, хулқ-атворида ижтимоий меъёрларнинг шаклланиши жадал суръат билан кечадиган бўладилар. Шунга кўра қуйидагиларнинг муҳимлиги кузатилмоқда:

- ўқитувчи билан болалар ҳамкорлигини мактабгача синфлардаёқ йўлга қўйишнинг зарурлиги;
- мактабгача синфларда ўқитувчи билан болалар ҳамкорлигини таъминлашга хизмат қиладиган методларни қўллашнинг муҳимлиги;
- болаларга тақдим этиладиган ахборотлар ҳажмининг кенглиги ва уларни ўзлаштириш ўзаро ҳамкорлик ва фикр алмашиниш муҳитини тақозо қилиши;
- ўқитувчи билан болалар орасида дўстона ҳамкорликка асосланган муҳитнинг вужудга келиши ўқитувчи педагогик фаолиятининг таркибий қисмига айланиши зарурлиги;
- болалар ва ўқитувчилар муносабатларида анъанавий педагогик ёндашувларнинг сақланиб қолаётганлиги ва уни баргараф этиш эҳтиёжининг кучаяётганлиги;
- таълим жараёни самарадорлигини таъминлашда ўқитувчи билан болалар ҳамкорлигининг муҳимлиги;
- ўқитувчининг муомала одоби, назокати, шахслараро муомала мароми, болалар билан дўстона муносабатни ўрнатувчи муҳим омил эканлиги кабилар.

Аждодларимиз Баҳовуддин Нақшбандий, Абу Наср Форобий, Абу Али ибн Сино, Абу Райҳон Берунийларнинг педагогик меросида таълим жараёнидаги ҳамкорлик масаласига алоҳида эътибор қаратилган. Бу борадаги изланишларда ҳамкорликдаги фаолиятни ишлаб чиқариш жараёнининг ижтимоий психологик жиҳати нуқтаи назаридан ўрганиш, яъни жамоадаги ижтимоий-психологик муаммоларни тадқиқ этишга урғу берилган. Демак, болага дўстона муносабатда бўлиш ғоялари Шарқ қомусий олимлари назаридан четда қолмаган. Педагогик ҳамкорлик масаласининг самарадорлик жиҳатини аждодлар тажрибаси ҳам кафолатлайди. Бунга жадидларнинг янги услубдаги мактабларини мисол тариқасида келтириш мумкин.

Ижтимоий ҳамкорлик муаммосининг ижтимоий-психологик жиҳатлари ҳамкорликдаги фаолият кўриниши тарзида тадқиқ қилинган ва илмий жиҳатдан асосланган. Бу борадаги изланишларнинг айримлари ҳамкорликдаги фаолиятни ишлаб чиқариш жараёнининг ижтимоий-психология нуқтаи назаридан ўрганиш, яъни жамоадаги

ижтимоий-психологик муаммоларни тадқиқ этишга бағишланган.

В.М.Мясишевнинг қарашларида, шахс – ўзаро ҳамкорлик ва бошқалар билан муносабатнинг маҳсули сифатида намоён бўлиши таъкидланган. Ўтган XX асрнинг 80-90 йилларида ижтимоий-психология, меҳнат ва бошқарув психологияси соҳаларида ҳамкорлик фаолиятини амалга оширадиган гуруҳли фаолият муаммосини ўрганишга қизиқиш бирмунча ўсди. Худди шу сабабли ҳам Б.Ф.Ломов индивидуал фаолият ўз-ўзидан бўлмади, балки жамият фаолияти билан уйғунлашган ҳолда намоён бўлади, деб таъкидлаган эди.

Б.Г.Ананьев, ҳамкорлик фаолиятининг муҳим омили ҳисобланган муомала маданиятига оид тадқиқотларида, ўқитувчининг баҳолаш ва таҳлил қилиш, тарбиячилик имконияти, болаларнинг ақлий ва ахлоқий ривожланишлари учун муҳим манба эканлиги алоҳида таъкидланган.

А.В.Петровский, шахслараро муносабатлар жамоадаги фаолиятдан келиб чиқишини ўрганган ҳолда, таълим жараёнида ўқитувчининг болалар билан ҳамкорлигини ташкил қилиш фақат уларнинг мулоқот, муомалага нисбатан эҳтиёжини қондириш воситаси эмас, балки ўқув материални ўзлаштиришнинг ҳам муҳим шarti эканлигини таъкидлайди.

Бугунги кунда юқорида таъкидланганлардан келиб чиққан ҳолда шунини айтиш мумкинки:

- ўқитувчи-бола орасидаги дўстона муносабат негизида ахборотларни тақдим этиш ва ўзлаштириш;

- мактабгача таълим жараёнида болалар орасида дўстона муҳитни шакллантириш билан боғлиқ педагогик шарт-шароитларни аниқлаш;

- мактабгача таълим жараёнида болалар орасида ҳамкорлик ва дўстона муносабатни шакллантиришнинг педагогик-психологик имкониятларини излаш;

- мактабгача таълимда дўстона муносабатни ташкил этиш жараёнининг мазмуни, шакл, восита, усул ва методларини аниқлаш алоҳида долзарблик касб этмоқда.

Педагогик ҳамкорлик, яъни синергетика янги тушунча сифатида педагогикага кириб келар экан, у бевосита фалсафа ва социология билан ҳам боғланади. Чунки, инсоннинг ҳамкорликдаги фаолияти муайян жамият ҳаёти билан боғлиқ тарзда амалга ошади. Бу шунинг асосида, жамият ҳаётида инсон учун ҳамкорликда фаолият кўрсатиш қуввати билан бир қаторда, ҳамжиҳатликда ривожланиш имконияти ҳам мавжуд. Педагогик ҳамкорлик доирасида ўз қиёфасини ўзгартириш тушунчаси ҳам амал қилади. Агар янгича ижтимоий давр шахснинг ўз-ўзини сақлаши, янги шароитга мослашиши ғоясига асосланса, замонавий шахс ўзининг янгича моҳияти ва мавқеига асосланган ҳолда фаолият кўрсатади.

Ҳар қандай халқ маданий бойликларининг ёш авлод томонидан ўзлаштирилиши ўқитувчи билан болалар ҳамда фарзандлар билан ота-оналар орасидаги муносабатда амалга ошади. Бола мактабга қадам қўйгач, фаолиятнинг янги шакли бўлган ўқув ҳамкорлигига киришади. Шахсга йўналтирилган таълим тизимида ўқитувчи-ўқитувчи муносабатларининг ҳамкорликдаги ҳаракатларининг асосий предмети боланинг компетенциялари ва бу чегарадан ўтиш лаёқатларидир. Бола ўз шахсий имкониятлари чегарасидан ташқарига чиқишни ўрганар экан, аниқ педагогик вазиятларда ўқув қўникмаларини эгаллайди. Бундай вазиятда ўқитувчи катталарга хос бўлган ижтимоий-маданий мавқени эгаллайди, у болани ўқув фаолиятига олиб киради. Педагог амалий ҳаракатларидан соф маданиятни ажратиб олиб, болаларга тақдим этади.

Болаларни ўзаро ҳамкорлик муҳитига олиб кириш учун уларни мактаб ҳаётига мослаштиришга хизмат қиладиган ўқув машғулотларини ташкил этиш талаб қилинади. мазкур машғулотларда болалар ўқитувчилар, атрофдаги катталар, тенгдошлари билан ҳамкорлик қилиш усуллари ўзлаштиришлари зарур.

Ўқув ҳамкорлиги уч йўналишда ривожланади:

1. Болалар билан ўқитувчилар ҳамда атрофдаги катта ёшлилар орасидаги ҳамкорлик;
2. Бола билан бола, тенгдошлар орасидаги ҳамкорлик;
3. Боланинг шахсий ҳамкорликка йўналтирилган фаолияти.

Болаларнинг ўз тенгдошлари ва ўқитувчилар билан ўзаро муносабатлари ҳамкорликдаги ўқитишнинг барча турлари учун хос бўлиб, у индивидуал ўқитиш имкониятларидан фарқланади. Ўқув ҳамкорлигининг индивидуал тизимида фронтал ўқитиш тизими ҳам амал қилади. Индивидуал ёки ҳамкорликда ўқув фаолиятига киришиш йўлини танлаш боланинг рухий ривожланишида тенгдошларининг ўрни қай даражалигига боғлиқ. Катталарнинг мунтазам назорат қилишидан узоқлашиб, мустақиллик мавқеини эгаллаш учун улар биринчи навбатда ўз тенгдошлари билан ҳамкорликка киришишлари лозим.

Мактабгача ёшдаги болаларда билиш кўникмаларини шакллантириш, ўқув мустақиллигини ҳосил қилиш муҳим масалалардан бири. Бундай мақсадга йўналтирилган ўқув ҳамкорлигини ташкил этиш асосларини ишлаб чиқиш учун, биринчи навбатда, ўқув жараёни субъектини шакллантиришга эътибор қаратиш лозим. Чунки ўқув жараёни субъектлари ўқиш лаёқатлари, ҳаракат усулларини эгаллашга мойил бўлиб, ҳамкорликдаги ўқув фаолиятининг асосий кўрсаткичи ҳисобланади. Бунинг учун ўқитувчилар қўйилган педагогик вазиятларни ечиш усулларини яхши билишлари лозим.

Бундай усуллардан бири ижобий мазмундаги зиддиятларни ҳосил қилишдир. Болаларни турли-туман нуқтаи назарларни қабул қилиш ва мувофиқлаштиришга ўргатиш уларни ҳамкорлик муҳитига олиб киришнинг муҳим шартидир. Болаларнинг ҳамкорликдаги ўқув фаолияти улар орасида алоҳида операцияларни тақсимлашни англамайди. Бунда бир бутун ҳаракат доирасида ўрганилаётган муаммога нисбатан турлича нуқтаи назарларга эга бўлиш талаб этилади. Агар улардан ҳар бири яхлитликка даъво қилса, кўзда тутилган вазифанинг ечимига эришиб бўлмайди. Шунини алоҳида таъкидлаш керакки, ўқув жараёнининг дастлабки даврларида ўқитувчи яхлитлик, тизимлилиқни таъминлашга интилиб, ўз тажрибаларини болаларга бир бутун ҳолда тақдим этади. Ўзаро муносабатларни бундай ташкил этиш орқали уларнинг тарқоқ ҳолдаги нуқтаи назарларини мувофиқлаштириш вужудга келади.

Ҳамкорликдаги фаолиятда ҳаракатларни бундай тарзда тақсимлаш усули ҳар бир боланинг муайян мавқени эгаллашига имконият яратади. Бундай вазиятда бола учун умумий ҳаракатларнинг муайян йўналиши очилади. Бу, ўз навбатида, ўқув ҳамкорлигини ташкил этишнинг ижобий усули ҳисобланади. Бундай педагогик жараёнда бола ўз-ўзини кашф қилиши, мустақил ҳаракатланишга муваффақ бўлиши ҳамда ўқув мунозарасига киришиши мумкин. Худди мана шу тариқа баҳс-мунозарага асосланган ўқув вазияти вужудга келади. Мазкур вазият болаларнинг муаммога нисбатан турли даражадаги нуқтаи назарларини аниқлаш мақсадида ташкил этилади. Бу жараёнда ҳамкорликдаги ҳаракатнинг мантиқий асослари ойдинлашади, болаларнинг биргаликдаги ҳаракат давомида амалга оширадиган турли кўникмалари мувофиқлаштирилади, умумий ўқув ҳаракатларини бажариш учун қулай дидактик вазият вужудга келади.

Шунини алоҳида таъкидлаш керакки, синфдошлар орасидаги ўқув муносабатларини зиддиятсиз муносабатлар сифатида баҳолаш мумкин эмас. Таҳлилий фаолият ҳамкорлик жараёни орасидаги узилишларда вужудга келади. Шунинг учун ҳам болалар гуруҳининг таҳлилий кувватларини тўплаш учун зиддиятлар, бўлинишлар асосида ишлаш талаб этилади.

Адабиётлар

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олийжаноб халқимиз билан бирга курагимиз. –Тошкент:Ўзбекистон, 2017.-488 бет.

2. Абдуллаева Ш.А. Ҳамкорлик педагогикаси.-Тошкент: фан ва ахборот технологиялари, 2017.-178 бет.

3. Айдарова Л.И. Деятельность школьника.М:Просвещение, 1990. –С. 47-78.

4. Асмолов А.Г. Психология личности. –Изд-во Моск. ун-та, 1990. – 367 с.

5. Беруний Абу Райхон //Педагогика тарихи.А.Зунунов таҳрири остида.-Тошкент:Маънавият, 2008.-278 б.

6. Виготский Л.С. Мышление и речь: Соб. соч. –Т. 2. –М., 1982. – 387 с.